

Зарецька О. О.

СМИСЛОВИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В РЕАЛІЯХ КРИЗОВОГО СЬОГОДЕННЯ

Зарецька О. О. Смысловий вимір розвитку життєвої компетентності дорослої особистості в реаліях кризового сьогодення

Анотація. У роботі на базі теоретичного аналізу і раніше проведених емпіричних досліджень розглядаються деякі типові сценарії і відповідні життєві компетентності дорослої особистості з точки зору їх смислового наповнення. Опанування нових значень і смислів є однією з найбільш важливих життєвих компетентностей людини, втрата якої може спричинити припинення розвитку. Смысловий діалог з оточенням, активне перебування у дискурсивній практиці означає постійне залучення нових смислів у власний дискурс і переосмислення на цій основі свого досвіду і свого автонаративу. Це важливі чинники адаптації людини до будь-якої кризи на життєвому шляху. В умовах сучасної загальної кризової ситуації самоусвідомлення дорослої людини вимагає зосередження на нових смислах, переходу на нові ціннісні орієнтири.

Потужним інструментом розбудови власного смислового простору, самовизначення і подальшого самоконструювання є дискурсивні практики, у які залучено особистість. Саме таким чином соціокультурне середовище впливає на смислове наповнення індивідуального дискурсу самопроєктування і на його подальшу перебудову.

Важливою життєвою компетентністю є постійне усвідомлене переосмислення свого досвіду, погляд на себе як на об'єкт рефлексії – тобто рефлексивна компетентність на тлі розвинених метакогнітивних вмінь, зокрема децентрації. Наявність цієї компетентності зробить можливою самореалізацію дорослої особистості і осягнення нею свого досі нереалізованого покликання. Важливим компонентом розвитку рефлексивної компетентності, звички і потреби заглядати в себе, в свої відчуття, усвідомлювати їх, текстуалізувати і наративізувати, є розвинена наративна компетентність. Розвиток цих життєвих компетентностей на основі відповідного наративного і дискурсивного виховання є необхідним для успішного саморозвитку особистості на будь-яких стадіях дорослості.

Ключові слова: *смысл, життєва компетентність, доросла особистість, особистісний розвиток, кризова ситуація, життєвий сценарій, самопроекування, самоконструювання.*

Zaretska O. O. *The semantic dimension of the development of life competence of an adult personality in the realities of the present crisis*

Abstract. *In the paper, based on theoretical analysis and previously conducted empirical studies, some typical scenarios and relevant life competences of an adult are investigated from the point of view of their semantic content. Mastering new meanings and senses is one of the most important life competencies of a person, the loss of which can cause cessation of development. Meaningful dialogue with the environment, active participation in discursive practice means constant involvement of new senses in one's own discourse as well as rethinking one's experience and one's autonarrative on this basis. These are important factors in a person's adaptation to any crisis. In the conditions of the current general crisis situation, the self-awareness of an adult requires a focus on new senses, a transition to new value orientations.*

A powerful tool for building one's own semantic space, self-determination and further self-construction are discursive practices in which the individual is involved. It is in this way that the socio-cultural environment affects the meaningful content of the individual discourse of self-designing and its subsequent reconstruction.

An important life competence is a constant conscious rethinking of one's experience, a view of oneself as an object of reflection – that is, reflective competence against the background of developed metacognitive skills, in particular decentration. The presence of this competence will make possible the self-realization of an adult personality and realization of his still unfulfilled vocation. An important component of the development of reflective competence – the habit and need to look into oneself, one's feelings, realize them, textualize and narrativize – is developed narrative competence. The development of these life competencies on the basis of appropriate narrative and discursive education is necessary for the successful self-development of the individual at any stage of adulthood.

Key words: *meaning, life competence, adult personality, personal development, crisis situation, life scenario, self-designing, self-construction.*

Постановка проблеми. Самоусвідомлення особистості у всій безлічі смислів, що включаються в цю категорію (розуміння себе як людини, свого потенціалу як особистості, своєї ролі і свого місця в соціумі, своєї гендерної суті; осмислення і планування свого життєвого шляху, професійного самоздійснення тощо),

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика здійснюється протягом усього дорослого життя людини. Людина опановує нові смисли, із смислів сплітаються сценарії життя і реалізуються нові життєві повороти. Наповнення індивідуальної смислової канви життєвого шляху є визначальним чинником того, як людина оцінює свій життєвий шлях, чи відчуває радість життя і бажання жити.

Дослідження останніх років [1; 2; 8; 10; 15] доводять, що в ці процеси істотно задіяно механізми і технології досягнення певної життєвої компетентності, особистісного самопроєктування і самоконструювання, опанування конструктивних стратегій життєздійснення. Дієвим механізмом реалізації цих процесів є дискурсивні практики особистості. Дискурс виступає як інструментом залучення у власну смислову сферу текстів культури (а через це і освоєння нових для себе смислів), так і потужним інструментом розбудови власного смислового простору, самовизначення, розширення меж себе і свого Я [1; 2; 3; 4; 10; 12].

Метою даної роботи є аналіз смислового наповнення концепту «життєва компетентність» дорослої особистості на прикладі деяких типових сценаріїв і життєвих контекстів самопроєктування і самоконструювання на різних етапах дорослості. Емпіричний матеріал для осмислення отримано під час проведених раніше онлайн опитувань щодо особистісного зростання і самоконструювання [3; 4; 5; 7].

Актуальність. В умовах сучасної загальної кризової ситуації самоусвідомлення дорослої людини вимагає зосередження на нових смислах, що їх привнесла війна у життя кожної людини, переходу на нові екзистенційні шаблі і нові ціннісні орієнтири. Пасивне життя по старим лекалам стало практично неможливим. Актуальність поставленої проблеми зумовлена необхідністю досліджувати і шукати шляхи освоєння людиною нових смислів для активної адаптації до нових кризових реалій і опанування нею необхідних життєвих компетентностей [6; 14].

Основні результати. Узагальнене осмислення як теоретичних, так і емпіричних досліджень останніх років дозволило проаналізувати смислові складові деяких найбільш поширених життєвих сценаріїв дискурсивного конструювання досвіду, характерних для дорослих.

Самопроєктування у ранньому дорослому віці спровоковано і визначається потребами конкретного обраного людиною для себе життєвого самопроєкту і забезпечує можливість його реалізації. Це може бути досягнення певного професійного рівня, входження в певне коло, колектив, забезпечення певних соціальних відносин тощо. Саме в рамках ранніх життєвих проєктів відбувається соціалізація, адаптація людини до соціального середовища,

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика «натягування» на себе «прийняттого» життєвого або особистісного сценарію. Самоконструювання при цьому – це усвідомлене або неусвідомлене набуття певних особистісних якостей, необхідних для досягнення мети, або позбавлення від деяких небажаних рис особистості. Це свого роду аутотренінг у конкретному напрямку.

За Н. В. Чепелевою, дискурси, що впливають на формування базисних автонаративів людини і вибір її життєвих проєктів, – це освітній, літературний, фольклорний (казковий), сімейний, професійний, гендерний, політичний, релігійний [12]. Авторка вважає це процесом наративної і дискурсивної «освіти», що направляє ще не зрілого молодого дорослого на вибір першого життєвого проєкту, який грає роль зразка, що здається привабливим і доступним для молоді людини; саме його молодий дорослий намагається опанувати і «привласнити». Зовнішня схема, породжена кимось, переноситься на себе і формує рух в напрямку адаптації її до свого життя.

Самопроєктування такого типу характерно для особистостей, які схильні до некритичного ставлення до своїх наявних особистісних ресурсів (що може спричинити неуспіх цього самопроєкту) та не здатні протистояти впливу найближчого оточення, залежні від нього («батьки порадили», сімейна традиція, друзі, «за компанію», мода, орієнтація на цінності своєї тусовки тощо). При такому виборі життєвого напрямку про усвідомлену реалізацію власного покликання особою ще не йдеться – воно ще не визріло і не відчувається.

Соціокультурне середовище впливає як на смислове наповнення індивідуального дискурсу самопроєктування, так і на текстове оформлення майбутнього чи потенційного проєкту. Орієнтири при цьому можуть просто «позичатись», проте обов'язковим для «запуску» самоконструювання є активна актуалізація для себе цих еталонів, фактично «переписування», породження нового автонаративу на базі зразка. Саме опанування смислів, на базі яких сформовано зразок, текстуалізація задачі роблять можливою осмислену побудову як життєвого, так і особистісного самопроєкту раннього дорослого.

На цьому етапі можуть з'явитися перші ознаки протиріччя, яке може стати рушійною силою подальших перетворень особистості, – невідповідність смислового обсягу життєвого проєкту в уявленні суб'єкта і його особистісного ресурсу: освіти не вистачає, або є суб'єктивно нездоланні організаційні перешкоди, або особистісні якості не «дотягують» тощо. Ця невідповідність робить неможливим перехід до наступних кроків у напрямку реалізації життєвого проєкту без усвідомленої зміни себе через самоконструювання. Пошук і діагностика особою ресурсів для цього можуть базуватися

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика на активному інформаційному обміні з соціокультурним середовищем: через сито смислів, з яких складається змістове наповнення бажаного проєкту, пропускається весь новий, вже цілеспрямовано отриманий досвід, на основі чого починає вибудовуватися певний прообраз майбутнього, вже більш реального життєвого проєкту. Починають працювати технології «смыслового діалогу»: молодий дорослий «читає» саме життя навколо себе і перелопачує свій досвід, реконструюючи його.

Було виявлено різні сценарії розгортання процесу самопроєктування такого типу – продуктивні і непродуктивні. Для *продуктивного* типу характерні усвідомленість, рефлексивна позиція, цілеспрямованість, артикулювання. Одну з істотних особливостей зрілої особистості Н. В. Чепелева та С. Ю. Рудницька вбачають в її здатності до індивідуального осмисленого цілеспрямованого самобудівництва і самоконструювання, а необхідною умовою для цього є можливість для дорослої особи усвідомлювати себе одночасно і суб'єктом власної життєвої активності – по суті, «автором» власного життя, з одного боку, а з іншого – об'єктом персональних спостережень і перетворень, тобто персонажем своєї життєвої історії [16]. Як тільки молодий дорослий «доросте» до здатності дивитися на себе як на об'єкт, в його активі з'являється такий потужний інструмент, як рефлексія. Парадоксальна особливість: індивід стає «суб'єктом», потенційним «автором» свого життя, тільки коли і якщо зможе усвідомити, побачити себе «об'єктом». Рефлексивна позиція по відношенню до себе є необхідною умовою можливості авторської позиції [7].

Однак самоконструювання може супроводжуватися і мало (або тільки частково) усвідомлюваними змінами особистості – подальший розвиток життєвої ситуації може виявити, що глибоких особистісних зрушень не відбулося, і в новий життєвий проєкт людина не привносить особистісних досягнень минулого. Це приклад, коли в минулому у людини був яскравий сплеск успіхів і досягнень, а потім все життя вона живе спогадами про це і не здатна яскраво реалізуватися в іншому віці і в нових умовах життя.

Нереалізований особистісний проєкт може жити в людині у вигляді мрії, марева про себе «іншого» або у вигляді драгівливого відчуття власної нездійсненості. Але справжньої роботи над вирішенням завдань щодо самореалізації людина при цьому не веде, це тільки *гра зі смислами* в «себе можливого» без виходу на конструктив, на рівні безплідних необґрунтованих мрій. Для виправдання зупинки в розвитку, яку «зрілий» дорослий хоч і не артикулює для себе, але відчуває, він підсвідомо підбирає виправдання, звинувачуючи обставини і людей, що оточують, час, виховання, особистісні риси тощо.

Можливі різні варіанти продовження цього сценарію. Особа може так і залишитися на довгий час на рівні інфантильної покірливості «обставинам життя», що сприймаються як тягар, позбутися якого нема сил. Незадоволення собою чи навпаки сприйняття себе як жертви може досягти критичних точок і з часом привести до драматичного розладу із собою, відповідного психічного стану, тощо.

Таку ситуацію можна інтерпретувати як життя *поза технологіями саморозвитку*. Проте вплив соціокультурного середовища на особу триває, і в якийсь момент життя якимось зразком натякне їй на необхідність спрямувати погляд на себе, в результаті чого людина усвідомить свої проблеми, а дискурсивна практика підкаже їй відповіді. Проте звична і вже із-за цього комфортна позиція незадоволення життям може залишитися непорушною – зміниться тільки рівень самоусвідомлення, і відмова від самоконструювання стане більш рефлексованою.

Через певний час обставини життя можуть примусити людину подорослішати, і розгорнеться один з продуктивних сценаріїв розвитку особистості – пошук і накопичення смислової бази для побудови *власного* наративу майбутнього життєвого проєкту [3; 4].

Інший типовий сценарій самопроєктування – особистість *на зламі життя*, коли попередній життєвий проєкт (успішний чи ні) себе вичерпав, і перед людиною стоїть завдання будувати новий етап життя на основі нового життєвого або особистісного самопроєкту. Це може бути провал колишньої стратегії життя, втрата точки опори через різку кризову зміну зовнішнього контексту, втрату роботи, статусу, кола, звичного соціумного оточення, проблем зі здоров'ям, зміни кола інтересів, спілкування, нереалізованості в професії або в особистому житті, скептичного ставлення до себе значимих осіб, відчуття, що невиправдано і без вороття минає час життя, розлучення, закоханості, самотності тощо. При цьому може мати місце *провокація потреби в змінах* якимись супутніми обставинами життя, новим досвідом, новими враженнями, впливом нових значущих людей, які увійшли в життя людини, тощо. Провідною технологією самоконструювання в цьому стані є технологія «смислового діалогу» з усім розмаїттям дискурсів, що оточують людину. Саме ці процеси і називають дискурсивним конструюванням досвіду. В кризовій ситуації воєнного часу це стає особливо актуальним і дієвим [6; 14].

Глибоко прихованим від оточуючих, проте усвідомленим і добре артикульованим є індивідуальний самопроєкт, мета якого – цілеспрямований саморозвиток, самореалізація, самоконструювання. Такий особистісний самопроєкт може йти всупереч життєвим проєктам, на тлі (або на базі, на ресурсах) яких

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика реалізується. На відміну від попередніх випадків, тут життєвий проєкт є для суб'єкта другорядним, супутнім; він може бути базою або навіть перешкодою для основної життєвої програми – здійснення саморозвитку і самореалізації. Цей вид самопроєктування називають *особистісним* (на противагу життєвому) *самопроєктуванням* або *самоконструюванням*.

Особистісне самоконструювання передбачає свідому роботу над своєю особистістю. Можливі більш активний, діяльнісний варіант сценарію цього типу і більш пасивний. *Пасивний* полягає в перманентній установці людини на усвідомлення, відстеження власного рівня, проявів власних якостей і на самовдосконалення через контроль себе.

Активний сценарій – це активний пошук суб'єктом шляхів і засобів для саморозвитку, що передбачає пошук життєвого проєкту, який грав би роль інструменту чи трампліну для саморозвитку, а за кризових обставин – інструменту для адаптації, виживання, збереження себе, переосмислення себе і свого покликання в нових умовах.

Психологічні механізми і прояви сценаріїв цього типу в різних вікових групах дорослих істотно відрізняються. У «ранніх» дорослих особистісне самопроєктування часто визначається прагненням молодого людини підлаштуватися під ідеали, нав'язані соціумом: як зразок виступає певний соціально схвалений, «модний» тип особистості або певний привабливий і модний спосіб життя молодого людини. Але активна діяльність молодого суб'єкта, спрямована на вирощування своєї особистості, призводить до дійсно швидкого засвоєння ним технологій самоконструювання і, як правило, успішної реалізації цього в подальшому житті. Такий тип самопроєктування часто реалізується творчо орієнтованими особистостями (художники, науковці тощо), особами, зосередженими на реалізації своїх усвідомлених духовних потреб, а також людьми з розвиненими потребами екзистенціального плану.

Особистісним проєктом більш зрілої дорослої особистості може виступати усвідомлене вже протягом життя але не реалізоване *покликання*. Якщо усвідомлення покликання виникає в зрілому віці, то далі, як правило, воно вже не залишає людину, «веде» його, породжуючи проєкт за проєктом. Покликання не часто усвідомлюється на початку життя. «Усвідомити» означає семіотизувати, внутрішньо проартикулювати, тобто перетворити в смисли, які кодуються поняттями, концептами, образами тощо. Ці процеси передбачають і складають дискурсивне конструювання власного досвіду. Неусвідомлене, не відпрацьоване досвідом життя покликання ризикує залишитися нереалізованим: «Несказане лишилось несказаним» за Ліною Костенко.

При проведенні опитувань з'ясувалося, що виникнення такої «потреби» в реалізації якоїсь грані покликання у дорослих зовсім не дивина, багато респондентів виявили ці якості, проте більшість вербалізували це ледь не вперше в житті, і багато хто з них після опитування дякували за можливість отримати задоволення від усвідомлення і артикуляції глибоко прихованих, але дуже для них важливих смислів. Але такі зрушення свідомості дорослої людини майже ніколи не потрапляють у фокус дискурсу соціуму, і тому в колективній свідомості цей феномен майже не представлений. Це дозволяє припустити, що існує і відчувається особистістю (особливо в більш пізні вікові періоди життя) незадоволена потреба обговорювати свої особистісні напрацювання, свій досвід, з яких складається життєве кредо – автонаратив. Саме це, мабуть, спонукає тих, хто має наративні навички – наративну компетентність, до написання мемуарів і есе, публікації щоденників тощо.

Висновки.

Опанування нових смислів є однією з найбільш важливих життєвих компетентностей людини, втрата якої може спричинити зупинку, а то й припинення розвитку. Смысловий діалог з оточенням, активне перебування у дискурсивній практиці – з постійним залученням нових смислів і переосмисленням на цій основі свого досвіду і свого автонаративу – є важливим чинником адаптації людини до будь-якої кризи на життєвому шляху.

Важливою життєвою компетентністю, наявність якої зробить можливими самореалізацію дорослої особистості і осягнення нею свого досі нереалізованого покликання, є постійне усвідомлене переосмислення свого досвіду, погляд на себе як на об'єкт рефлексії – тобто рефлексивна компетентність на тлі розвинених метакогнітивних вмінь, зокрема децентрації [11]. Важливим компонентом розвитку рефлексивної компетентності, звички і потреби заглядати в себе, в свої відчуття, усвідомлювати їх, текстуалізувати і наративізувати, є розвинена наративна компетентність. Все це – необхідні компоненти наративного і дискурсивного виховання, необхідного для успішного саморозвитку особистості на будь-яких стадіях дорослості.

Література

1. Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості: монографія. / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/>

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

2. Дискурсивні технології самопроєктування особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко, та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> ISBN 978-617-7745-04-3.

3. Зарецька О. О. Джерела індивідуального дискурсу самопроєктування (за матеріалами опитування). *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Т. II : Психологічна герменевтика. 2017. №10 С. 65–82.

4. Зарецька О. О. Дискурсивні практики самопроєктування дорослих. *Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі* / Ред. Н. В. Чепелева. Київ : Педагогічна думка, 2016. <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> ISBN 978-966-644-422-9.

5. Зарецька О. О. Наративні практики особистісного зростання дорослих. *Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості* / Ред. Н. В. Чепелева. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. С. 244–251.

6. Зарецька О. О. Особистість у ситуаціях зовнішньої і внутрішньої невизначеності: психологічний аналіз. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського*. 2023. Том 34 (73) № 1, URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/2.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02>.

7. Зарецька О. О. Самопроєктування дорослої особистості (рефлексивний аспект). *Особистість та її історія* : колективна монографія / за ред. Н. В. Чепелевої, М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 124–140. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712611/>.

8. Особистість та її історія / За ред. Н. В. Чепелевої і М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 538 с.

9. Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Наративна компетентність як визначальна складова комунікативної компетентності особистості. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства* / Ред. М. В. Папуча. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. С. 10–16.

10. Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі : монографія / Н. В. Чепелева та ін.; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>

11. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту : монографія. Київ : Нора-Друк, 2003. 298 с.

12. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Дискурсивні технології самопроєктування особистості. *Psycholinguistics*. 2019. 25(1). С. 363–383.

13. Чепелева Н. В. Герменевтичне виховання та його вплив на самопроєктування особистості. *Сенс дитинства у контексті герменевтики та наративу* : практико-орієнтований посібник / За

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
ред. Д. І. Петренко, Н. В. Чепелевої, Р. А. Рудковської, І. Г. Єрмакова.
Київ: Предславинська гімназія № 56, м. Києва. Суми: Приватна
виробничо-комерційна фірма "Макден", 2018. С. 104–113.

14. Чепелева Н. В. Дискурсивне конструювання досвіду в
ситуаціях інформаційної невизначеності. *Актуальні проблеми
психологічної протидії негативним інформаційним впливам на
особистість в умовах сучасних викликів* : Матеріали
методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року: Зб.
матеріалів / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка, 2021.
URL: <http://lib.iitta.gov.ua/726024/> С. 211–218.

15. Чепелева Н. В. Розв'язування смислових задач та
самопроєктування особистості. *Віртуальний освітній простір:
психологічні проблеми* : матеріали VII Міжнародної науково-
практичної Інтернет-конференції. Київ, 2019. URL :
http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2019/Chepeleva_Natali_a_2019.pdf.

16. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна
характеристика особистості, здатної до самопроєктування.
Педагогіка і психологія. 2018. № 1. С. 71–77.

References

1. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2022). *Dyskursyvne konstruyuvannya dosvidu u konteksti rozvytku osobystosti: monografiya* [Discursive construction of experience in the context of personality development: monograph] (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv : G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/> [in Ukrainian].

2. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2019). *Dyskursyvni tekhnolohiyi samoproektuvannya osobystosti: monografiya* [Discursive technologies of personality self-designing : monograph] (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 170. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> [in Ukrainian].

3. Zaretska, O. O. (2017). Dzherela indyvidualnogo dyskursu samoproektuvannya (za materialamy opytuvannya). [Sources of individual discourse of self-designing (based on survey materials)] *Aktualni problemy psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Psykholohichna hermenevtyka – Actual problems of psychology: coll. art. GS Kostyuk Institute of Psychology,*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Psychological hermeneutics. Vol. II, 10, 65–82 [in Ukrainian].

4. Zaretska, O. O. (2016). Dyskursyvni praktyky samoproektuvannya doroslyx. [Discursive practices of self-designing of adults]. In Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori : monohrafiya – Self-designing of personality in discursive space : monograph* (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

5. Zaretska, O. O. (2013). Naratyvni praktyky osobystisnogo zrostannya doroslyx. [Narrative practices of personal growth of adults] In Chepeleva, N. V. (Ed.). *Rozuminnyia ta interpretaciia zhyttyevogo dosvidu yak chynnyk rozvytku – Understanding and interpretation of life experience as a factor in personality development* (pp. 244–251). Kyiv : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

6. Zaretska, O. O. (2023). Osobystist u sytuaciyax zovnishnoyi i vnutrishnoyi nevyznachenosti: psykologichnyj analiz [Personality in situations of external and internal uncertainty: psychological analysis]. *Vcheni zapysky TNU im. Vernadskoho - Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University, 34* (73). 1. Retrieved from: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/2.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02> [in Ukrainian].

7. Zaretska, O. O. (2018). Samoproektuvannya dorosloyi osobystosti (refleksyvnyj aspekt) [Self-designing of an adult personality (reflective aspect)]. In Chepeleva, N. V. & Papucha, M. V. (Eds.) *Osobystist ta yiyi istoriya : kolektyvna monografiya – Personality and its history: a collective monograph* (pp.124–140). Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/712611/> [in Ukrainian].

8. Chepeleva, N. V. & Papucha, M. V. (Eds.) (2018). *Osobystist ta yiyi istoriya : kolektyvna monografiya* [Personality and its history: a collective monograph]. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University [in Ukrainian].

9. Rudnytska, S. Yu., & Hutsol, K.V. (2021). Naratyvna kompetentnist yak vyznachalna skladova komunikativnoyi kompetentnosti osobystosti [Narrative competence as a defining component of communicative competence of personality]. In Papucha, M. V. (Ed.). *Psykhologichni problemy osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva : Zbirnyk materialiv XI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (7-8 kvitnya 2021, Nizhyn) – Psychological problems of personality at the present stage of development of society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference (April 7-8, 2021, Nizhyn)* (pp. 10–16). Nizhyn : M. Hohol National Pedagogical University Publ. [in Ukrainian].

10. Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2016) *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori : monohrafiya – Self-designing of personality in discursive space : monograph* (N. V. Chepeleva, Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

11. Smulson, M. L. (2003). *Psychologiya rozvytku intelektu : monografiya*. [Psychology of intellect development : monograph]. Kyiv : Nora-Druk, 2003. 298 [in Ukrainian].

12. Chepeleva, N. V. & Rudnickaja, S. Ju. (2019). *Diskursivnye tehnologii samoproektirujushhejsja lichnosti* [Discursive technologies of the personality self-designing]. *Psycholinguistics*, 25(1), 363–383 [in Russian].

13. Chepeleva, N. V. (2018). *Germenevtychne vyxovannya ta jogo vplyv na samoproektuvannya osobystosti* [Hermeneutic education and its influence on the self- designing of the individual]. In Petrenko, D. I., & Chepeleva, N. V., & Rudkovska, R. A., & Yermakov I. G. (Eds.). *Sens dytynstva u konteksti germenevtyky ta naratyvu : praktyko-zoriyentovanyj posibnyk - The meaning of childhood in the context of hermeneutics and narrative* (pp. 104–113). Kyiv-Sumy: Predslavynska gymnasium No. 56, Kyiv. Makden Publ. [in Ukrainian].

14. Chepeleva, N. V. (2021). *Dyskursyvne konstruyuvannya dosvidu v sytuacijax informacijnoyi nevyznachenosti* [Discursive construction of experience in situations of information uncertainty]. In Maksymenko, S. D. (Ed.) *Aktualni problemy psichologichnoyi protydyi negatyvnyim informacijnym vplyvam na osobystist v umovax suchasnyx vyklyktiv : Materialy metodologichnogo seminaru NAPN Ukrayiny 8 kvitnya 2021: Zb. materialiv – Actual problems of psychological counteraction to negative informational influences on the personality in the conditions of modern challenges: Materials of the methodological seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine on April 8, 2021: Collection of materials* (pp. 211–218). Kyiv: Pedagogichna dumka. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/726024/> [in Ukrainian].

15. Chepeleva, N. V. (2019). *Rozvyazuvannya smyslovyx zadach ta samoproektuvannya osobystosti* [Solving semantic problems and self-designing of the personality]. *Virtualnyj osvितnij prostir: psichologichni problemy : materialy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferenciyi – Virtual educational space: psychological problems: materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference*. Retrieved from: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2019/Chepeleva_Natalia_2019.pdf [in Ukrainian].

16. Chepeleva, N. V., Rudnytska, S. Yu. (2018). *Psichologichna xarakterystyka osobystosti, zdatnoyi do samoproektuvannya*

Актуальні проблеми психології:Т.2 Психологічна герменевтика
[Psychological characteristic of a personality capable of self-designing].
Pedagogika i psy`xologiya – Pedagogy and psychology,. 1, 71–77 [in
Ukrainian].

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.
Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology,
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II,. Issue 14,2023.
ISSN 2072-4772